

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ І ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Задорожня Н.О.,

*Херсонський державний
університет, доцент кафедри
історії та теорії права і держави*

Задорожня О.В.,

*Херсонський державний
університет, старший викладач
кафедри історії та теорії права і
держави*

Проголошення незалежності України актуалізувало проблему наукового аналізу формування правової свідомості громадян, яка б відповідала вимогам сучасного демократичного суспільства. Правова свідомість громадян українського суспільства знаходиться ще у стадії її формування як демократичної правової свідомості. Для більшості пострадянських держав характерна євразійська модель розвитку, що акцентує увагу на інтересах держави, нації. Особистість у демократичному суспільстві більше покладається на власні сили і можливості, держава розглядається як «арбітр», що строго охороняє індивідуальну свободу, безпеку, власність своїх громадян і діє у відповідності з вимогами права.

Розглядаючи стан правосвідомості громадян України, треба розуміти, що тут накопичилася низка проблем. Неefективність національної системи захисту прав громадян є істотним «непрямим» індикатором стану громадської добросовісності на загальнонаціональному рівні. Українське суспільство демонструє синдром правового безсилля у захисті своїх законних прав та інтересів перед центральною та місцевою владами. Все це свідчить про те, що сучасна правова правосвідомість українського соціуму суттєво деформована.

Аналіз і узагальнення досвіду наукового дослідження феномена деформації правової свідомості, проведений вітчизняними вченими протягом ХХ століття – на початку ХХІ століття, підводять до висновку про те, що в соціології права дотепер не склалося єдиній теорії цього явища і відсутнє чітке визначення його поняття. Єдині дослідники проблеми лише в одному – в негативному характері деформації правової свідомості громадян України.

Деформація правової свідомості – це соціально-правове явище, що характеризується зміною її стану, при якому у носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, знання, відчуття і настрої, переживання і емоції, які спотворено відображають юридичну дійсність і виражають негативне ставлення до діючого права, законності і правопорядку. Як справедливо підкреслює Ю. Калиновський, деформації правосвідомості «являють собою викривлення форми та змісту правових настанов, навичок та звичок на інституційному та неінституційному рівнях, що відображається перш за все у діяльності та дискурсивних практиках суб'єктів правовідносин, а також у засобах вирішення конфліктних ситуацій, стереотипізованих серед широких верств населення» [5, с. 218-219]

Під видами деформації правосвідомості можна розуміти способи її прояву, які відрізняються один від одного різним ступенем перекручення компонентів правової свідомості у віддзеркаленні правової дійсності й які в сукупності розкривають суть і зміст цього явища. Можна виділити наступні види деформації правосвідомості: правовий інфантилізм, правовий нігілізм, правовий ідеалізм (фетишизм), правовий дилетантизм, правову демагогію і «переродження» правосвідомості [4, с. 544-546]. Вони, перш за все, торкаються деформації індивідуальної правосвідомості, що не виключає їх прояву на груповому і суспільному рівнях.

Найм'якішим різновидом деформації правосвідомості є **правовий інфантилізм**. Він виникає або на основі повної відсутності знання про будь-який елемент правової дійсності (тоді можна говорити про «первинну» прогалину у правовій свідомості), або на основі забуття таких знань

(«вторинна» прогалина). В сучасному українському суспільстві правовий інфантилізм молоді – досить розповсюджене явище, оскільки недостатня кількість наших громадян має бажання отримати правову інформацію, ознайомитися зі змінами у діючому законодавстві. З іншого боку, у державі ще не склалася струнка система правового виховання, починаючи з дитячого садка та закінчуючи роботою з пенсіонерами.

Другим різновидом деформації правосвідомості є правовий *нігілізм*. Він проявляється в загальному негативно-заперечувальному ставленні до права, закону і нормативного порядку. Мова йде про пониження ролі права суспільством. На думку М. Матузова, правовий нігілізм – це невизнання права як соціальної цінності, що виявляється в негативному ставленні до права, законності, правопорядку, невірі в необхідність права, його можливості, суспільну корисність [7, с. 15.]

М. Требін підкреслює, що правовий нігілізм – це різновид деформації правової свідомості, яка виражається в наявності у носіїв зневажливого, негативного або байдужого ставлення до права і правової дійсності за відсутності наміру здійснення правопорушень. Такий підхід дає можливість виділити важливі ознаки правового нігілізму, дозволяє відрізнити його від інших різновидів деформації правової свідомості, від критики права і від правової демагогії [9, с. 60]. Характерними рисами правового нігілізму виступають: широка поширеність, підкреслено відкритий характер, специфічне регіональне і національне забарвлення, зіткнення і злиття з політичним, державним, економічним, етичним і деякими іншими видами нігілізму [8, с. 249-250].

Також в науковій літературі на рівні особистості виокремлюється нігілізм «низів» та нігілізм «верхів». Нігілізм «низів» – це нігілізм пересічних громадян, який стосується простих форм реалізації права (виконання, дотримання і використання), а нігілізм «верхів» має місце у сфері правотворчості та правозастосування на всіх рівнях суспільного життя [2, с. 106].

Третій вид деформації правосвідомості є правовий ідеалізм (фетишизм) – форма деформації правосвідомості, що виражається в абсолютизації ролі права і правових інститутів у регулюванні суспільних відносин. З такого переконання виходив Платон у своїх мріях про ідеальну державу, розглядаючи її як ідеальне правління кращих і шляхетних, тобто аристократії, де діють гарні закони, а держава піклується про своїх громадян. Але реальне життя спростовує тезу про те, що тільки за допомогою законів можна кардинально змінити ситуацію у суспільстві, особливо, коли належним чином не спрацьовує механізм законодавчої, виконавчої та судової влад. Важливо насамперед мати належні політичні, економічні та організаційні умови, високу правову культуру населення, якісну конституцію і закони. Конституція, закони оформляють реально сформовані суспільні відносини, і сьогодні є актуальними слова класиків, що право не може бути вище, ніж економічний лад і обумовлений ним культурний розвиток суспільства.

Правовий дилетантизм означає вільне поводження з законом (поверхове або неадекватне тлумачення правових норм, відсутність системного підходу при їх оцінці та ін.) або оцінкою юридичної ситуації, що в цілому зумовлено легковажним ставленням до права. Особливої небезпеки цей різновид може набути в разі тиражування таких підходів через засоби масової інформації (наприклад, усупереч дії презумпції невинуватості, визнання особи винною у вчиненні злочину до судового рішення).

Правова демагогія передбачає легковажне або свідоме ставлення такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного чи викривленого уявлення про правову дійсність. Небезпечність правової демагогії полягає в тому, що особа, яка на неї орієнтується, припускає наявність певної цінності права, усвідомлює існування довіри до нього з боку інших і саме тому використовує його для досягнення власних корисливих інтересів, прикриваючи свої наміри розмовами про суспільне благо. Найбільшого поширення такий вид деформації правосвідомості набуває під час проведення виборів або референдумів і

супроводжується використанням широких можливостей засобів масової інформації та реклами впливати на суспільну думку («чорний PR»).

Найнебезпечнішим проявом деформації правової свідомості є феномен її переродження. Під «переродженням» правосвідомості розуміється такий вид її деформації, що виявляється в усвідомленому ігноруванні і запереченні закону і супроводжується наявністю у носіїв наміру на здійснення правопорушень. Правосвідомість, що перероджується, виявляється в різних формах і, перш за все, у вигляді навмисного порушення законів і інших нормативно-правових актів, що супроводжуються здійсненням злочинів та інших правопорушень [5, с. 221]. При всіх істотних відмінностях у рівні злочинності в різних країнах першою й визначальною тенденцією у світі є її абсолютне і відносне зростання у співвідношенні з кількістю населення, показниками економічного розвитку, культури тощо. За даними ООН, якщо сьогодні темпи зростання кількості населення планети складають 1-1,5% щорічно, то злочинність зростає щорічно на 5%. Тому, цілком вірною виглядає думка фахівців, які стверджують, що за останню чверть століття злочинність у світі, розраховуючи на кількість населення, зросла у декілька разів [6, с. 60-67]. Рівень злочинності у суспільстві зростає в умовах економічної кризи, росту безробіття, падіння стандартів життя.

Причини і умови деформації правосвідомості – це ті соціальні явища і процеси об'єктивного і суб'єктивного характеру, які сприяють спотворенню правосвідомості. Дані чинники за своєю природою завжди асоціальні (суперечать інтересам суспільства) і завдають шкоди суспільним відносинам. У сукупності вони утворюють певну систему.

Хоча кожна з відмічених видів деформації правосвідомості має свої специфічні умови, вони мають і загальні для всіх причини. Інфантилізм, нігілізм, фетишизм, дилетантизм, демагогія і переродження розрізняються ступенем деформованості правової свідомості, що визначаються різним об'ємом і інтенсивністю детермінуючих чинників і, що найважливіше, специфічним їх поєднанням. До них відносяться: економічні чинники (спад

виробництва, зниження обсягу промислової і сільськогосподарської продукції, зниження реальної заробітної платні тощо); соціальні процеси (різке розшарування українського суспільства, значна доля тих, хто мешкає за межею бідності тощо); політичні явища (боротьба за владу в центрі та в регіонах, нестабільність політичних інститутів тощо); правові чинники (еволюція української правової системи); чинники суспільного і духовного життя (відсталий світогляд, уявні цінності тощо) [9, с. 61].

Розглянувши причини виникнення різних видів деформації правової свідомості, можна виділити основні шляхи її подолання, серед яких найбільш важливими є: підвищення загальної і правової культури громадян, їх правової і моральної свідомості; вдосконалення законодавства; профілактика правопорушень, і перш за все злочинів; зміцнення законності і правопорядку; захист прав і свобод особи; вдосконалення правової освіти населення; підготовка висококваліфікованих кадрів юристів. Все це потребує розробки напрямків розвитку правосвідомості громадян України. Ганзенко О.О. визначає такі з них: по-перше, через правовий захист і використання позитивних чинників правовиховного впливу. Основними позитивними чинниками формування правової свідомості молоді можуть бути: реальність правового захисту громадянина правоохоронними органами і судом; право на самозахист, гарантоване державою кожній особі; правовий захист сім'ї; загальне та спеціальне утримання в адміністративному і кримінальному праві як фактор формування поваги до приписів держави, правопорядку і правоохоронних органів; інформаційні відносини як чинник правокультурного наповнення інформаційного поля країни і правовиховного впливу на особу; правова освіта учасників педагогічного процесу як перша ланка у формуванні правової свідомості громадян України. По-друге, через протидію негативним чинникам формування правової свідомості особи [1, с. 10-11]. Серед негативних чинників слід назвати: корупцію, тіньову економіку, безробіття; вживання молоддю наркотичних і психотропних речовин; культ насильства та жорстокості на екранах телебачення, у пресі,

творах кіно- та відеопродукції [6, с. 100-104]. По-третє, шляхом цілеспрямованого формування позитивних правових настанов як вирішальних чинників правомірної поведінки молоді. Необхідність формування в особи почуття національної єдності, поваги до співгромадянина як основи індивідуальної правової культури та ін.

Проблема формування правосвідомості молоді в Україні тісно взаємопов'язана з питаннями подальшої трансформації українського суспільства на демократичних засадах. Рівень правової свідомості громадян України, що існує на цей час, потребує значного підвищення і доведення в найближчій перспективі до рівня правової свідомості демократичного суспільства. А це передбачає удосконалення правових норм, практики діяльності юридичних інститутів та правовідносин, законотворчої і правозастосовної діяльності, покращення правового виховання.

Список використаних джерел

1. Ганзенко О.О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. – К., 2003. – С. 10-11.
2. Ганьба Б.П. Елітарний правовий нігілізм: окреслення визначення, суспільна небезпечність і класифікація / Б. П. Ганьба // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – №6 . – С. 106-109.
3. Дзьобань О.П. До питання про місце правового виховання в сучасному українському суспільстві // Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку. – Х., 2007. – С. 66-68.
4. Загальна теорія держави і права [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України

- М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
5. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: Монографія. – Харків: Право, 2008. – 288 с.
  6. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. – М.: Норма, 1999. – 498 с..
  7. Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм. Курс лекцій / Н.И. Матузов. – М.: Наука, 1994. – С. 15.
  8. Требін М.П. Правовий нігілізм як українська реальність // Четверта наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 16-17 квітня 2008 року: Матеріали конференції. – Х.: ХУ ПС, 2008. – С. 249-250.
  9. Требін М.П. Правосвідомість громадян України: стан та види деформації / М.П. Требін // Вісник Харківського національного університету. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». – 2009. – Вип. 23. – С. 59-62.